

KORZENSZKY RICHÁRD

Egyházi iskolák alapítása

Napjaink egyik neuralgikus témája az iskola, az oktatás ügye. Különösen azóta vált azzá, amióta az egyház ismét iskolafenntartó szerepet vállalhat. A rendszerváltozás következményeként ugyanis megszűnt az állam iskolafenntartó monopóliuma. A lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény biztosítja az egyházak számára, hogy iskolákat tarthatnak fenn.

A magyar iskolaügy, a magyarországi pedagógia hamarosan ezeréves jubileumát fogja ünnepelni. 1996-ban lesz az ezredik évfordulója annak, hogy megalapították a pannonhalmi bencés apátságot. Az iskolaügy és az egyház a magyar történelemben elválaszthatatlanul összefonódott. Az egyházi iskolák jelentősége nem feledhető — az iskolatörténet egyúttal kultúrtörténet is. Kultúraformálók, -őrök és -teremtők voltak a magyarországi egyházi iskolák, nem csak a középkorban. Föltétlenül meg kell említenünk a középkori kolostori és káptalani iskolák után a protestantizmus iskoláit, a történelmi jelentőségű kollégiumokat, de ugyanúgy rendkívüli szerepük volt az ellenreformáció időszakában a jezsuita kollégiumoknak is.

Természetes fejlődés következménye volt, hogy a civil társadalom egyre nagyobb szerepet kért az iskolaügyből. Az a tény azonban, hogy 1948-ban erőszakkal, egyetlen tollvonással megszüntették a magyarországi egyházi iskolákat, s csak nagyon szűk keretek között létezhetett tovább néhány egyházi gimnázium, mindenképpen kulturális véték és jóvátehetetlen iskolarombolás volt. Az ideológiai, világnézeti diktatúra mindennek kedvezhetett, csak éppen a tanítás és a meggyőződés szabadságának nem. Az iskolának pedig kiváltképp a szabadság helyének kell lennie, minden kötöttsége, látszólagos merevsége ellenére.

A lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény (az 1990. évi IV. törvény) szó szerint a következőket mondja: „Az egyházi jogi személy elláthat minden olyan nevelési-oktatási, kulturális, szociális, egészségügyi, sport, illetőleg gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet, amelyet törvény nem tart fenn kizárólagosan az állam vagy állami szerv (intézmény) számára. E tevékenységi körben az egyházi jogi személy intézményt létesíthet és tarthat fenn.” (17.§ /1/).

Már e törvény megjelenése és életbe lépése előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy a meglévő, összezsugorított egyházi iskolarendszer sem az egyházakat, sem az iskolába jelentkezőket nem elégíti ki.

Tagadhatatlan tény, hogy a rendszerváltozás után az egyház iskolák iránti igény ugrásszerűen megnőtt. Ennek az igénynek a forrása többféle, aminek föl-tárásához árnyalt oknyomozásra volna szükség. Leegyszerűsítve mondható, hogy van a társadalomnak egy jelentős — de kisebbségben lévő — csoportja, amely vallásos, és amely hitét az egyháza tanításának megfelelően gyakorolja is. Nem kevesen vannak — talán ez a többség —, akik számára az egyházi iskola azért kívánatos, mert véleményük szerint a keresztény-zsidó kultúrincset ezek az iskolák jobban közvetítik, mint az állami, nem vallásos iskolák. Van egy harmadik csoport is, amelyik ezeknek az iskoláknak emberformáló, nevelő tevé-

kenységére figyel: számukra az etikus ember formálása az a cél, amely elérésében ezek az iskolák elképzeléseik szerint leginkább segíteni tudnak.

Az emberek előtt kétféle minta áll. Az egyik annak az iskolarendszernek a mintája, amely 1948-ban megszűnt. Elsősorban az idősebb nemzedék tekint vissza nosztalgiával erre az időre. A fiatalabb generációnak erről semmi emléke nincsen. Az ő számukra legfőképpen csak az néhány egyházi iskola létezik, amely túlélte a monolitikus ideológia egyeduralmát, s sajátos sziget-létével a másként-gondolkodás helye lehetett több mint negyven esztendőn át.

Szeretném hangsúlyozni, hogy meggyőződésem szerint sem az 1948-as iskolarendszer nem restaurálható, sem pedig az 1950 utáni nem reprodukálható. Egyrészt mert gyökeresen megváltozott a társadalom szerkezete, másrészt pedig, mert a folyamatosságot is biztosító néhány intézet annyira sajátos körülmények között létezett (többnyire teljesen szerzetes-iskolák voltak ezek), hogy ezek a létfeltételek új intézmények esetében nem biztosíthatók.

Az iskolaalapítási, -átvételi törekvéseket rendkívüli mértékben befolyásolja a múlt év közepe óta az 1991. évi XXXII. törvény, amely az egyházi ingatlanok tulajdonrendezésével foglalkozik:

2. § (2) Az ingatlanok közül — az (1) bekezdésben foglaltak szerint — az egyháznak át kell adni azokat a következő célok megvalósításához szükséges ingatlanokat:

a/ Hitélet vallásgyakorlás, konferencia telep, egyházi igazgatás, egyházi alkalmazásban álló személy elhelyezésére szolgáló lakás, papnevelés stb.

b/ szerzetesrend, diakonus és diakonissza közösség működése,

c/ oktatás, nevelés,

d/ egészségügyi, szociális cél, gyermek- és ifjúságvédelem,

e/ kulturális cél (közösségi ház, múzeum stb.).

Látható tehát, hogy a törvény nem elsősorban tulajdonhoz akarja juttatni az egyházakat, hiszen azok csak konkrét funkció vállalása esetén kaphatják vissza egykori épületeiket vagy csereingatlant a régi épületért. Ez a törvény az iskolaügyet, az egyházak iskolaindítási terveit kényszerpályára terelte. Hogy a tulajdonigény el ne vesszék, az egyházak beadták igényüket valamennyi egykori ingatlanukra, melyek között nagy számban szerepelnek iskolaépületek is. Mivel a törvény végrehajtására tíz éves időtartam áll rendelkezésre, az egyházi vezetők, akik az ingatlanvisszaigénylésért felelősek, nem tudtak mást tenni, mint hogy mindent visszakértek, ami egykor egyházuk tulajdonában volt. Hiszen ki az, aki felelősséggel ki tudja jelenteni, hogy egy adott épületre tíz év múlva nem lesz szükség? S mivel a törvény csak funkció megjelölésével együtt tud foglalkozni a kérdéses épületekkel, a közvélemény számára úgy tűnik, hogy az egyházak túlzott mértékben szándékoznak iskolákat indítani. Megítélésük szerint pillanatnyi lehetőségeik és a vágyaik között nem kis ellentét feszül.

Az ingatlanok visszaigénylése elsősorban az egyházon belüli restaurációs elképzeléseknek kedvez, illetve a restaurációtól való félelmeket gerjeszti. Az egyházak szándéka azonban semmiképpen sem lehet az, hogy mindent visszavegyenek, hanem csak az, hogy szolgálják a meglévő társadalmi igények kielégítését. A társadalomban megfogalmazódó kívánságok összessége az egyház tagjainak igénye, amelyre megfelelő válszt kell adniok mind az egyházaknak, mind pedig az önkormányzatoknak.

Az újrainduló egyházi iskolákat több csoportba lehet sorolni. Kiemelném azokat az intézményeket, amelyek egy-egy egyház vagy szerzetesrend történetével

szorosan összefonódtak, amelyek nélkül elvész az adott egyházi közösség önazonossága. Gondolhatunk a nagy múltú, történelmi jelentőségű református kollégiumokra, vagy egy-egy szerzetesrend olyan intézetére, amely meghatározó volt az adott közösség életében, mint például a cisztercita rend pécsi gimnáziuma, a Nagy Lajos Gimnázium, vagy a gödöllői premontrei gimnázium. E két példa két különböző indulási lehetőséget, típust tár elénk. A pécsi eset: jelenleg is működő, jó hírű iskoláról van szó, amely szellemileg „ráépült” az egykori cisztercita intézetre. Átmeneti állapotként önkormányzati hozzájárulással a cisztercita rend „jelenléte” két éven keresztül úgy volt biztosítható, hogy úgynevezett „cisztercita osztály” működött az iskolán belül, órarendbe épülő hittannal, vallásos nevelési programokkal. Hosszú tárgyalások, egyeztetések után a szerzetesrend 1993 szeptemberétől átveheti az intézet vezetését. Nem kevés feszültséget okozott, hogy sokan ellenezték a jogos igény teljesülését. Hiszen mi lesz a sorsa az iskola tanári karának, az iskola diákjainak, akik állami iskolába nyertek felvételt? Kölcsönös türelemre van szükség, és annak tudatosítására, hogy az ideológiai egyeduralomra semmiképpen sem következhet egy más előjelű, egyházi ideológiai egyeduralom. A pécsi intézetnek a ciszterciek vezetése alatt is sajátja volt a nyitottság. El kell oszlatni a félelmeket, a kölcsönös bizalmatlanságot.

A gödöllői premontrei gimnázium indításának tervezett időpontja 1992 szeptembere. Az egykori gimnáziumi épületben a gödöllői Agrártudományi Egyetem működik. A rend és az egyetem közötti megállapodás révén a rend egy később épült épületrészt kapott meg iskola céljára (amiért a kormánytól az egyetem kártérítést kér). A rend ellenben ahhoz, hogy az iskolát megindíthassa, egyetlen fillért sem kap: az épület átalakítását iskola céljaira nekik maguknak kell elvégezniük, holott az államosítás során korszerűen felszerelt iskolát vettek el a rendtől. Az újraindulás lehetőségét teljes nincstelenség mellett kapták meg, mégis vállalkozniuk kell rá, mert a huszonnegyedik órában adódott. Egy a kihalás szélén lévő idős szerzetestanár-generáció, néhány az illegalitásban a közösséghez csatlakozott középkorú szerzetes és néhány szerzetesnövendék, akik reménykedve vállalkoznak a hagyományok folytatására: mindez az idő és a pénztelenség szorításában. Hogy egy újrainduló egyházi iskola milyen anyagi gondokkal küzd, több példával is illusztrálható. Elég csupán a budapesti református gimnázium újraindításának első évére utalnom: a Móricz Zsigmond Gimnázium épületében, egykori otthonukban „társbérlokként” kezdtek, egykor korszerűen berendezett és felszerelt intézetükben csupasz falakat kaptak vissza.

A régi, történelmi iskola újraindításának sajátos módja, amikor egy épületben létezik az államosított iskola, az egykori egyházi intézmény jogutódja, és az újonnan alapított egyházi intézmény. Ez a helyzet Pápan, ahol az 1991–92-es tanévben újra megindult a református kollégium gimnáziuma.

Sajátos együttélésre van kilátás Veszprémben: a katolikus egyház úgy indít gimnáziumot, hogy az önkormányzattal kötött szerződés értelmében megindul az egyházi szellemű oktatás az első évfolyamon, és amikor fokozatosan eléri az iskola tanulóinak (csoportjainak) felét az egyház által beiskolázottak létszáma, az egész intézmény egyházi vezetés alá kerül. Addig azonban a szerződés szerint igazgatóhelyettes gondoskodik az egyházi „tagozatról”.

Az épületek visszaigénylése által okozott feszültségek egyik érdekes példája található Miskolcon, a Hermann Ottó Gimnázium esetében. Az egykori üzemeltető a Szatmári Irgalmas Nővérek rendje volt. Ők jelenleg nincsenek abban a

helyzetben, hogy Miskolcon a régi épületükben a gimnáziumot fenntarthatnák. Ezért a miskolc—mindszenti egyházközség vállalkozott arra, hogy az épületben iskolát indítson, illetve a működő iskolát átvegye.

A feszültségek abból fakadtak, hogy a Hermann Ottó Gimnázium továbbra is önállóan óhajt működni. Az egyházközség kész lett volna arra, hogy átvegye az egész iskolát, és „kifuttassa” az önkormányzati intézményt. Elsőbbséget biztosított volna mindazoknak a tanároknak, akik lojális együttműködéssel az egyházi fenntartású iskolában óhajtottak volna dolgozni. Az önkormányzattól az iskola továbbélési lehetőséget kért. Új épületet, egy üresedőben lévő általános iskolai épületet is elfogadna. Az egyház az iskolát már 1992 szeptemberében indítani óhajtotta. A tárgyalások kompromisszumhoz vezettek: 1993-ban indul az egyházi iskola, teljesen újonnan szervezve, saját tantestülettel, nem átvett, hanem az új iskola által felvett diákokkal. A kompromisszum lényegéhez hozzátartozik az is, hogy az egyházi iskola esetleg nem az egykori egyházi tulajdonú ingatlanban indul.

Az ingatlantulajdon és az iskolaindítás nem kapcsolható össze. Az iskolaiügyet ingatlan-visszaigénylésre szűkíteni félreértése a lehetőségeknek, és sajátos politikai felhangot kapott. Akkor is indíthatna az egyház iskolát egy adott településen, ha ott soha nem volt tulajdonában iskolaépület. A feladat vállalásáról, átvállalásáról van szó, lakossági igény kielégítéséről, a szabad iskolaválasztás, valamint a lelkiismereti és vallásszabadságból fakadó joggal való élés következményeiről. Az ellátási kötelezettség az önkormányzaté. Ezt a feladatát azonban átruházhatja más jogi személyre, mely alkalmas ennek a feladatnak a végrehajtására.

Sok szerzetesrend ingatlanbonyodalmak közepette tudja csak megindítani egykori iskoláit. Egerben az Angolkisasszonyok intézetéről, a Szilágyi Erzsébet Gimnázium további sorsáról van szó. A rend tulajdonjogát elismerik, de ahhoz, hogy a működő gimnáziumot áthelyezzék más épületbe, sok millió forintba van szükség; ezt az önkormányzat az egyházi ingatlanok visszaadásához elkülönített költségvetési összegből igényli. A Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskola-nővérek szegedi gimnáziuma pedig csak úgy tud megindulni, ha a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola egyes tanszékeinek megfelelő elhelyezés biztosítható.

Az iskolák indításával kapcsolatban nemcsak a hely, az épület jelenthet gondot, hanem az is, hogy kik tanítanak majd ezekben az iskolákban. Az egyházi iskola sajátos szellemiséget feltételez, a világnézeti semlegesség kérdése egész más módon jelentkezik benne, mint az önkormányzat által fenntartott iskolában. A tanárképzés az elmúlt évtizedekben a marxizmus—leninizmus szellemében történt, de természetesen sokan voltak, akik világnézete nem volt azonos a hivatalosan megkívánt felfogással, akik vallásosságuk miatt hátrányos megkülönböztetést szenvedtek.

Egyházi iskola alapítása vagy újraindítása olyan feladat, amely iránt igény mutatkozik a társadalomban. Erre a kihívásra az egyházaknak megfelelő válasz kell adniuk. A feladat részben felkészületlenül érte az egyházakat, részben olyan helyzetben, amely egyes történelmi jelentőségű szerzetesrendek számára a túlélés, újrászerveződés utolsó lehetőségét jelentheti. Nem egyszerűen egyházi “belügy” ezeknek az iskoláknak a léte vagy nem-léte. Arról is szó van, vajon tud-e szembesülni a társadalmunk saját múltjával, a magyar szellemi közkinccs részének tekinti-e egykori kultúrateremtő intézményeit.